

Համեմատական տախտակիս վրայ հարեւանցիք ակնարկն է հակ պիտի պարզէ մեր աչաց, թէ Գրիգորի ցանկին մէջ կը պահանի շատ մը դղբեր, որոնք Սարկաւագի ցանկին մէջ կը տեսնուին: Սակայն այս շարգելուր զմեզ բնաւ պեղելու թէ Գրիգոր հետեւած է Սարկաւագի: Առ երեսոյի գժուարութեանս հանգեց ուղղենք հարցում՝ կը Արդեօք Միիթմարց յառաջ բերու այս ցանկը ամրողական եւ հարազան է: կամ Միիթմար 170 օրուան մէջ օրիսակած ստուարահատոր ճառընտրն մէջ միայն Սարկաւագի նշանակած գրութիւններն ներս առաւ նյոյն կարգաւ, թէ ուրիշներ ալ կցնց: Հարցում, մը օրուն պատասխան պիտի խօսարչի ի նպաստ Գրիգորի: թէ ստուգին Սարկաւագ Վարդապետ ըրած է այսպիսի կարգադրութիւն մը, զայն չենք ժխտեր, որուն վկայ է եւ Կիրակոս Գանձակեցի (94) «Գրեաց (Սարկաւագ) եւ օրինակս ստոյգ զրոց»: բայց Միիթմար հոս մեղ անփօփի չի ընծայեր Սարկաւագի կարգադրութիւնը: Այսպէս Միիթմար ի կարգին նշանակած է իւացրեայ գրոց թուոյն մէջ Հարիւրաւորքը յարակիցներով, զրութ Վարդապետ մարգանած է ժդ դարուն. Պրոկիոն Լուծմանքը, օրուն թարգմանին Սիմեոն Գառննեցին է նշանպէս ժդ դարուն, որոնք բացարձակապէս չեին կրնար ծանօթ ըլլալ Սարկաւագի ժք դարուն: Միիթմար փոխած է Սարկաւագ եան կարգադրութիւնն նաև աւելցնելով մէկողական գրեներ, որոնք չեն վերաբերի Նրբերուն: Եւչքի զարոնղ փոփոխութիւն է նաև բարձրացուցէք ճառին դասեն լյայն գրոց մէջ, որ նուրբերու խմբէն է: Զենք կրնար տալ ասոր պատճուը: Նշանպէս չենք գիտեր, թէ ինչ պատճուառ Գր. Նիւացեց զրութիւք նախադասուած են Գր. Աստուածաբանիք զրութիւններէն: Այս ամէնը նորացն ձեռք մատճանիշ կ'ընէ, եւ չեայ որ եւ իցէ Հիմ Միիթմարայ ընծայեալ կարգադրութիւնը հարազատ համարելու եւ ոչ Գրիգորինը:

Ինչպէս լայն զըքերու մէն մի մատճանիք աստճանելը հետազօտեց Գրիգոր, նշանպէս նի թ ըրած է հետազօտութեան յիշեալ հնդիսակաց մէն մի զրութիւնքն առանձինն առանձինն, այն ոճով, որով Ա. ման քննած էր: Ի հարկէ հոս շատ անձամբ աշխատիլ ստիպուած է: Այս կետիս վրայ հոս յընդ-հանուրն խօսիլ անպէս կը համարինք, քանի որ նպատակ դրած ենք մէն մի զրութիւն ի մերձուաստ կրկտել:

Ի վերջոյ չենք կրնար շայտնել այս թերութիւնն, զոր ունին այժմեան Ձեռագիրը հոս: Ինչպէս տեսնակ վերագոյն՝ Գրիգոր յատուկ ազդ մը զրած էր լայն գրոց սկիզբը. յուսակի էր նման ազդ մ'ալ նուրբ գրոց մուտքին: Էջմաննիք ձեռագիրն թերակատար ըլլալուն, Յուղայի տոպերյն թղթոյն կատարածին հետաւորածին հետաւոր գրոց մնալով ալ կը պակի:

Հ. Ն. ԱԿՈՒՆԻԱՆ

ՑՈՒՑԱԿ ԶԵՐԱԳՐԱՑ ԹԱՐԱՐԻՉԻ ԶԻ

Ցուցակ ձեռագրաց Մ. Աստուածածին էկեղեցւոյն
Զաղայի կտոր Բերդաթաղի:

(Հունվարի 10, 1907)

16.

ՏԱՂԱՐԱՆ ԱՌԱՋԵԼ ԲԱՂԻՇԵՑԻՈՅ

?

ԹՈՒՂ.Թ.Ք 108: — ՄԵԺՈՒԹԻՒՆՆ 21X15,5X3 ամ.: — ԳՐՈՒԹԻՒՆՆ միասին, սրանչելի մարդութեամբ: — Գիշ նորո բորոգիք. թանաք սեւ, վերնաքերը եւ սկզբանատերը միայն կարմիր. տող 15: — Նրկէ հասաւ եւ ողոք ընտիր մուտք: — ԱՆԱՂՄԱՆ կաշևասա փայտէ: — ՀԱՆԳԱՄԱՆՆ. շատ մարքուք: — ԴԱԾԱԿ ԹՈՒՂ.Թ.Ք էջ 1ա-ը և 108թ: — ՀԱՆԱԿԱՄԱՆՑԱՐՄԻՆԾ, զարդարն եւ մակաս մէկ-երկու հատ միայն, բայց կանառաւոր: — ԴՐՈԶ եւ անձնանօթ. Թուականը 1434-էն յատոյ, որովհան այս թուրին է Բաղեշեցին: — ԶԵՆԱԳԻՐԸ այժմ սեպականութիւնն է Պր. Յարութիւնն եւ Պրուն Պր. Գարունիքին:

Զեռագիր կը պարունակէ: Էջ 2ա-35ա Առաքել վարդապետի ասացեալ վասն ջարշարանց Արքոյն Լուսաւորչին ի չսփ ստանաւորի. 35թ-88ա նորին Առաքել վարդապետի վե Յումափու թագաւորին եւ բարզաման մզնաւորին. 83թ-104թ պիտոնի Յառագել վարդապետի բազուկնելուց Յառագել մորթմանալուց բանին այ. Էջ 104թ-108ա նորին ... դոլանանութիւն ի պլուղն եւ ի վարչն:

Մինչեւ էջ 35 ձեռագիրը սրբադրուած է նոտրագիր գրչէ մը եւ ուղիղ ձեւերը տողերուն վրան նշանակած:

ՑԻՄՈՒՅՆԵՐԻՆ. Էջ 1. «այս տաղն շրպմի Գրիգորին որբուն սիմոնյանին է»:

Էջ 36ա (առաջին զրէն անհնաման տառերով) եւ ես ազգակմ զեղեղ եղբարք գեղզի նոր մեղաց թողուի հնդրեցէք եւ ստացողի. ած զեր թ-զու ամէն:

17.

Ա Կ Ե Ց Ց Ա Ր Ա Ն

Զ.27 — 1535 թուեն առաջ:

ԹՈՒՂԹԹ. 117: — ՄԵծողութիւն 26×17,5×2սմ.: — ԳՐՈՒԹԻՒՆ՝ մաքուր, երկվիճ հւրապահը լոր 20×5 սմ.: — ԳԻՐ Խոշոր բարովագիր. տոլ 28. թանաց սալ. սկզբանադրի են սկզբանադրի կարուղ և գեղին: — ՆԻՒԹ Թուլթ: — ԿԱԶՄ Հայւի: — ՎԱՆԴԱՍԱԾԱԼ բարախի մասովածինի կազմ ցոյտինեն ապահան բարով թիրթիր քայլայուս, մեծ մասը պատահ, պակասաւոր, ունան ճայրած ասմարել: ձեռագիր կարելք է մասն հատակութիւն ասմարել: — ՀՄԱ-ՍԱՎԱԾԱԼ բորբնակը յաջոր մարտած թու: — ԳԻՐ, եւս անծանօթ. Թուականը անշուշտ 1535 թուեն առաջ է որ որոշնակ մերակութիւնուն մէջ կայ այս թուական: — Ենթապիր մշուշտ 1904 ամառ կը գտանուէր Թափաթի մասին Կոտամարա վայրի Անթեսնի կոչուած մասուուն մէջ, իսկ այժմ սեպականութիւնն է Պր. Արմանակ Հայաստանի, որ մոտ բորբոքութիւն վայրի մասնակ ազատուա է այդ ծանագիր եւ տուն քրած է:

Եւ առաջնակի կազմ մերից առաջ պայմանակ գրէ մը. եւ այդ զուգարա արի ու առաջանակ հայու ինչոց ինչոց եւ ննոցոց ինչոց ար ունան մաս մէջ շահմարմ պատին ինչոց աշ ներայուուր մամին ինչոց գոնայ մէլիք կոտայիցին ինչոց եւ, տեսար ուսւթան որդում այս նախայարայակ նազար փարիսան գուսառ իմ խեխուամսիւսիւս (այսպէս) ով որ կորզայ ան ոյ որոշու այց ննոց հոյուն ամեն. դիր զնեցու ի թէ հայու: շ. ձ. գ. ի թափից եւց:

(Առաջ առաջ պատ գրէ) Արդ եւ արե զուգարա դրին գուցի. Թուան մծ. արե զուգարիս. Հայրն իմ. նազար. մայրն իմ բէկիր ուսց լուսթան. որդին իմ. դիմանին. գոյցն. թէլ. արծ:

Աւ առաջանակ մէջ լուկան պայման կը վերջանայ. եւ են հանապազ ի տանարին գովին եւ նէշ/ն զնէ. եւ զնէ հանապատասպն պատմայի պայմանի որդ էնն ընդ պետքուի: (Են պայմանի ինքն յի յարեւելի վնէնէ ի մասու արեն. առաքեաց եւ են ի ձեռ նց շնային զնապահան բարուութիւն յարի անձանան փրկութէ անձանյ արարածոց յարիտես ամէն:

Յարոր երես անի հնեւեալ առաջին գրէն: Անզամեան ինձ անի Աթ յայն մծէն առնէնին մին ազցա ինչիսպազ հնյուց անէ ի բարակ նկատցի զաղանական առաջանակ առաջանակ զնեցին զնապանի յանցիքն ընթ ընթիւն մասց առնամն էննն յանցի զնատիկնեալ եւ յերե բնակութէ յարին նըխանալ: Ի խորոց աներեւաւթիւն գործեւոց ողազավ հայէմ: կարոց եւ բարեկութ եւ անդ հալազորդէ յանէս զարեցաւթէ առաջն թէ եղիկի ոչ յոցու ինքանակն: եւ կամ թագաւ ինչոն քեզ մեզար քա եւ կամ թէ երթ ի խաղաղութէ որինու ի մեզար եւ քեզ փառք յանախան ամէն:

18.

Գ Ո Ղ Ո Վ Ա Ճ Ո Ւ

(Ժ. Հ. Գ. Պ.)

ԹՈՒՂԹԹ. 218: — ՄԵծողութիւն 21×17×4 սմ.:

— ԳՐՈՒԹԻՒՆ զանազան տեսակ, բոլորն աւ միասին:

— ԳԻՐ Էջ 5-47 նատրապիր, մացեալդ մեծ մասամբ շաղօթ, տեղ տեղ գարձեալ նոսր. Թանաք' աւ. վերագրեա արիսապղոյ, սկզբանառութը ու սկզբանառութը ամի գրն: 8ոլ՝ 27-32: — Նինմէ թուղթ: — ՎԱԶՄ կաշեասա խաւարատիւն: — ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ մաքուր: — ԳԱՆՑԱՐԿ թուղթ 168թ-175թ: — ԼՈՒՇԱՆ-ՑԱՋԱՐԿ եւն չայ. մացնատառութը միան թուղթ եւ զուսաւոր: — ԳԻՐ, տեղ անծանօթ: — Թուականն թուի Ժ. կար, բայց վերջն ատացող Սկրոշի մժկիւած գրած է իրէ շատ բան: 1859-1876 թուականներուն: — Ձեռադրի այժմ սեպականութիւնն է Միասնէ թուցնական ժամանակակիր ժամանականցիր:

Զեռադիրն կը պարունակէ.

1. Հարցմանց Ա. Կուտին եւ պատասխանից Միջայէլի, էջ 1ր (ինաւա):
2. Խորդ եւ նասիկաթ օտակարց նուշերեւանի. էջ 2ա-3թ (աշխարհաբար):
3. Աշխարհ աւելացնեթէն համար ու. Մարդ մի ինեւ լայի մշտ կը մատեէր. էջ 4ա-ը:
4. Դասթի փեղափակի վերուծունէ ի ներածունի Պարփիւր. էջ 5ա-6թ:
5. Ամ մի երթուր յերտաղէմ բազում ինչեւոր. էջ 47ա:
6. Հարցմանց նրա գրիօրի լուսայօթին եւ պատմուց զնն հոգու (հերցուակի հնա խօսկցութէր). էջ 47թ-5նր:
7. Հարցմանց նրան բարուղի կեսարացւն եւ բատականիկ եղուոր եւրու նրա գրիորի էջ 53թ-55թ:
8. Թուական առաքեալ վկայեալ լուր եւ անտի յեղու դիմու եւ անտի է ւէնց... էջ 57թ-58թ:
9. Անոշ գումիկի պահի այներ առել առ (մանկան օրոր). էջ 58ա-ը:
10. Բախուան առաջ մաս պայմանն ունեն (արաման ի խօսմաթիւ գոյի եւ պահոր): էջ 58թ-59թ:
11. Բարցական իրաւունք եւ առակներ. էջ 59թ-61ա.
12. Կատի վաս շաշարտաց եւ խակներթնեան առաջանակնեալ ի գոյի դրոց եւ շարայրեցնեալ ի յեղուսպան Յակիրաց առ կուցելոյ փառանդեան որդի պատրիարք: էջ 61թ-82թ:
13. Կատանի մի 1871 թուականու Լիազար Թագի Ա. Սարգիս եկեղեցւոյ մասին. էջ 83ա:
14. Անձանց հարցմանց հրեշտակի մքայէլի. էջ 83թ-86թ:
15. Կատի մեխ առաջ ուրբաթու համառատուցէ քառ գոյինեալ ի գոյոց. էջ 87-101թ:
16. Առաջին եւ Հեքիաթներ. էջ 101թ-108թ, 106թ, 110թ-ը, 116թ-ը, 117թ, 119թ-ը:
17. Նամակներս վերաբերեա, մերհամերս եւ պատմագրեա օրինակներ. էջ 104թ-127թ:
18. Բաժկարան, ոյն է զանազան գեղագրեն. էջ 122թ-187թ:
19. Հարցմանց Ա. Կուտին (քանի մի առ Փայ): էջ 168թ:
20. Շամանիկն մատնակարութիւն մի շատ նոր. 1899-1901 թուեն. էջ 175թ:
21. Պատմաթիւն Ազգի մանկանց. էջ 176թ-182թ:
22. Ա. թ. Աղյուսաց պատմաթիւններ. էջ 182թ-187թ:
23. Խորա ինքարաց իմաստն. էջ 187թ-195թ:
24. Պատմաթիւններ. էջ 196թ-197թ, 202թ-203թ, 216թ-217թ:

25. Հարցմանը Ս. Կոսովին եւ պատասխանիք Մի-
քայիկ. էջ 197-ը-202:

26. Բառանձնին վայրին քաղաքին. էջ 203-ը - 213:

27. Պատմութին թայապարն փակութ. էջ 218-ը-219:

Առաջ մէջ հին մայս թիւ 4, 12, 15 և 17-
մայսը աւելցուած են վերջն սատազն, բորբովն
Նոր ժամանակին, այն է 1850-70: Մոլոր հաներուն
մէջ կը յ/շուն 1761, 1762, 1785 թաւանները եր
օրինակ:

Ցէւրու-իրունին. 52ր. 1866ին յառիքի 24ին
ով որ գործոց մէկ զորոք ասի ոտքոց գործոց մկանի
սաեփանեան թժիշեացու: Թարեւէ լիւաց:

53ա. 1871 ի թիւին նշեմիւրի մէկին դրէցաւ
գարվէծ:

102ա. 1875 յուլիս. Ըին:

168ա. 1875 սեպտեմբերի մէկին:

197ա. 1876 սեպտեմբերի մէկին գրէցի մկանի
ան բժիշկնաց է գուրեւէ:

202ա. Առ. իս մկանի սուփանեան բժիշկնաց
գրեցի ի պաշն բաշլաւն 1859ին սկսումիւրի Յին:

218ա. 1866-1870 թաւաններն մէկիրին
գետքը, ինչ. 1866 թարեւդի խուեան, 1868 Գրիգոր
եպո. ի այցելութիւնը հջամաննեւն, եւն:

(ՀՀ-ը-մի-նի-ն)

Հ. Յ. Կ. Ա. Ռ. Ա. Ռ. Ա. Վ. Ա. Վ. Ա. Վ.

Ա Յ Խ Ա Ր Հ Ա Գ Ր Ա Կ Ա Ն

ԾՐԸՐԸՐԻ ՄԵՏԵՆԵԳԻՒՅԻ ՀԸՆՍԸԸԸՆԻ Ի ՄՈՒԽ

Նարուրի:

(ՀՀ-ը-մի-նի-նի-նի-ն)

230 թ. Հայուսուն ապատամբեցաւ: Արա-
րացի բնակիւթ, երկիրի իշխանք եւ մեծամեծները
խռովացն, իսկ արարի եւ Խորեւէ-արարի պե-
տերը սիրեցին ահանակից երկրներին, առ լլմանի
իշխանութիւնը թուլցաւ:

Ամրապնտ Հարուն Վաղիք նշանակեց Խա-
յրի ի. Եղիկ ի. Մացեաբին կառավարիշ (Հայու-
սունի վերայ), նորան իշխանութեան տակ գնելուն
հրախոսին Արարից աւագու մասն, եւս կցերով
դիր Խարից ինչ ինչ քաղաքներուն: Խարից մէկ-
նեցաւ մեծ զօրով, Անձեռք այս լուրջ երիթ
իշխանը ահարեկ եղան եւ տեղեկացին նորան, որ
նորա շնէ գտարեկ հնազանդ լինել (ամբապե-
սին), ուղարկելով նորան ընծաներ. Խալիդ պա-
տասխանեց՝ “Եւ մեղարուի մայն ննայ ի՞նդուու
նեմ”: այս բանը սաստակացրեց նորա գժգահու-
թիւնը: Խալիդ Հրամայց (Տփղիսի իշխան) Խա-
յակ ի. Խալիդի նորա մաս գույլ բայց սրվիւ-
տեւ նու չանսաց, Խալիդ արշաւեց նորա վերայ
և արդէն նորան յաշմելուն մօն էր, երբ հնաւա-
գայու և կարճ միջնորդ յեաց մեռաւ: (Կորա-

: 86-ը Հանդէս Ա. Ասորեայն, Թիւ հ. էջ 140-141:

մարմինը) դ պայկի մէջ տարեցաւ Դուին եւ այն-
տեղ թաւեցաւ: Նորա ընկերները յրեցան, եւ
ամբողջ երկիրը անկարգ գրութեան մէջ մարտ:

Վաղիք գրեց Մուհամեդի ի. Խալիդին նորա
հօր վիանարէն, որ պատերապմեցաւ Դանարիների
եւ Խահակի հետ, մինչեւ նոյս հալածեց եւ ար-
տաքսեց (Երկրից). ոյնուհետեւ Հայուսուն բարե-
կարգ միամիկի մէջ էր:

235 թ. (Զավար) Մուտավալիկիլ յանձնեց,
իւր որդի իրաւուիմ Մուսայիդի իլլիսահին: Ասորիք,
Հայուսունն ան ապաւամակն, տարավ նորան
քարտազար Մուհամեդի ի. Այն Մա'րուֆին: Միա-
ժամանակ Մուտավալիկիլ Հրամայց, որ իրաւուիմ
քրիստոնեայ ընակիւներին գննաթեան կոչէ սուլ-
թանին վերաբերեալ գործերում, իսկ եկեղեցիք
աւերէ:

(237 թ.) Հայուսուն ապատամբեցաւ: բազ-
մաթիւ անձացի իշխաններ եւ այլք խոռվեցան
և արեւելին իրանց գաւառներին: Մուտավալիկիլ
նշանակեց Ասոր Ասյիդ Մուհամեդի ի. Խալուփին
կառավարիչ, որ ննաց իւր պաշտօնատեղը: Նորա
յանչից յեացու, որ առանց հրանգութեան եան առաւ,
ջացու, Մուտավալիկիլ գրեց նորան որդի Խալուփին
կառավարիչ: Գալուց Հայուսունն նա թուզը որեց
հոյ իշխաններին, որուցից ունանց պատասխանե-
ցին (նորան հնապանեկելու) համաձայնութեամբ,
Բագարատ որդի Աշոտի գնաց նորա մօն իրան
պականվամերիւն ննորչելու ինդրանօք, ասայն
Բուզայ կապանների մէջ գրեցնորան եւ ուզարկեց
Մուտավալիկիլ մօտ Այնտեղից նա գնաց Ազրակ
կուշած գաւառ եւ պաշարեց Աշոտ որդի Համ-
զայի. ապա նորեց նորան եւ ուզարկեց Սամասուց, ու
նորան գլխանել եւ խալել աւեց հսարակաց. Յովնան
որդիչ, ... եւ սպանեց նորան: Այն ժամանակ եր-
կիրը ապատամբեցաւ:

Մուտավալիկիլ ուզարկեց Բաւզայ մեծին:
Երբ նու Աշնձնիք իշխան, նորան ներկայացաւ Մու-
տայ ի. Զաւարը, որ ամբել էլ Բիթլիսին, իրան
պականվամերիւն ննորչելու ինդրանօք, ասայն
Բուզայ կապանների մէջ գրեցնորան եւ ուզարկեց
Մուտավալիկիլ մօտ Այնտեղից նա գնաց Ազրակ
կուշած գաւառ եւ պաշարեց Աշոտ որդի Համ-
զայի. ապա նորեց նորան եւ ուզարկեց Սամասուց, ու
նորան գլխանել եւ խալել աւեց հսարակաց. Յովնան
որդիչ:

Ի Բուզայ գրեց Խայակ ի. Խալիդիլին, որ
ամբել էլ Տիգիսին, նորա մօն գալ, ասայն խա-
յակ պատասխանեց, որ նա Սալմին հնապան-
դութիւնից գուրու էկած էլ: Էթի նա ինչք կամի,
նա ինչքով հորող է նորան օքնել, իսկ եթէ նա

: Հայուսուն Առու Արտուրաց Մուտավալիկիլ:
1. Ասրաբացի մասենագրերի մօն հազարիւած է
անունու մարտը Հայուսուն ննաց, որ տալս է այսուղի
Խոսրաւուն: Զարմանակ եւ որ մէր պատամադը մի աների
հնա համեմատ վերին աստիճանի հառակարար է նկարա-
գրում նուուեց աստիճանութիւնը և Տփղիսի առաջ է:
2. Այսուեկ կը կարգան, համայնշ Թամբու Արձու-
նու վայութեան մէջ ու կէտագրած առանու (Աբ ընդ
գրաւած է լւացեալ անու ի որոշել: